

VIROLAISESTA KIRJALLISUUDESTA

Mai Bereczki, Budapest

Haluaisin jatkaa apulaisprofessori Péter Domokosin aloittamaa aihetta pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta. Tahdon kutsua arvoisan yleisön pienelle kirjallisuusretkelle Viroon.

Millainen on Viron kirjallisuuden tämänhetkinen kartta ja ilmasto? Millaista maaperä on? Ja millaiset tuulet vaikuttavat kirjallisuuden säähän?

Viro on rannikkomaa. Tuulet puhaltavat vapaasti joka ilmansuunnasta meille päin. Runoilija Gustav Suitsin sanoilla ilmaisten: olemme tuulimaa. Maamme on tuulimaa, sitä meidän on viljeltävä...

Useimmiten meillä puhaltavat pohjoiset tai koilliset ja kaakkoistuulet, etelätuulta kestää vain pari päivää, sen jälkeen tulee sade ja sää muuttuu kylmäksi... Kylmä kausi on yleensä paljon kestävämpi kuin leutojen ilmavirtojen valta,

Unkariin ja Suomeen verrattuna Viro on pieni maa. Sen pinta-ala on puolet Unkarista ja kahdeksasosa Suomesta. Tällä alueella elää nykyisin 1 400 000 ihmistä, heistä äidinkieltään virolaisia on miljoona.

Kirjallisuuden alueella lukumme ovat paljon suotuisampia. Siinä osaamekin jo koota voimamme suurempien kansojen tapaan. Yleisesti on ehkä vähemmän tunnettua, että Virossa vuosittain julkaistujen kaunokirjallisten teosten yhteiskappalemäärä on 7 miljoonan paikkeilla. Ilman mitään kommentteja tämä on paljonpuhuva luku.

Käännösteostenkin osuus on suuri. Teemme kaikkemme, jotta voitaisiin kääntää alkuperäiskielestä. Nuorten kääntäjien ohjailu eri kielialueille sujuu määrätietoisesti, mukana on myös ns. eksoottisia kieliä. Suomesta ja unkarista kääntävät valmistuvat lähes poikkeuksetta Tarton yliopiston suomalais-ugrilaisestä laitoksesta. Paul Aristella, Paula Palmeosilla, Paul Alvrella, Ago Künnapilla, Tõnu Seilenthalilla, Eduard Väärillä ja muilla on tässä suuria ansioita.

Turun kansainvälisen fennougristikongressin eräässä esitelmässä kuultiin virolais-suomalaisista käännöksistä mielenkiintoisia lukuja. Kävi näet ilmi, että suomalaisen kirjallisuuden kääntäjistä ruotsalaiset ja virolaiset ovat ensimmäisinä. Yhtä henkilöä kohti tulevista käännöksistä

Harald Lepik on saavuttanut etusijan, hän on kääntänyt noin 25 suomalais-ta kirjaa viroksi - ja hänen käännöksensä ovat kielellisesti sellaista tasoa, ettei niitä oikeastaan enää voi nimittääkään käännöksiksi. Virolaisia ja suomalaisia kirjailijoita yhdistävät toisiinsa myös hyvin monet henkilökohtaiset siteet.

Virolaisista Lennart Meri, Ellen Niit, Jaan Kross, Aadu Hint ja muut ovat tavallisia vieraita Suomessa, ja suomalaisistakin monet vierailevat Virossa. Järjestelmällisiksi alkavat muuttua niin ikään kääntäjäseminaarit - milloin Suomessa, milloin taas Virossa.

Jonkin aikaa sitten Suomessa ilmestyi Jaan Krossin romaani Keisarin hullu Juhani Salokantelen kääntämänä. Tämä kirja on Unkarissakin painossa. Käsikirjoituksen on kääntänyt Gábor Bereczki. On mielenkiintoista verrata, minkälaisen vastaanoton kirja saa kahden sukulaiskansan piirissä. Tähän mennessä Jaan Krossin lähes jokainen kirja on ilmestynyt unkariksi, ja ne ovat saavuttaneet täällä hyvää vastakaikua. Hänen teoksistaan kaksi on viety näyttämölle, ja niistä on valmistunut televisiofilmikin. Oli erittäin kiinnostavaa huomata, miten unkarilainen kritiikki tajusi heti Krossin sanottavan, jopa silloinkin kun nykylukijoille tarkoitetut rinnastukset on kätketty syvälle rivien väliin. Virolainen kritiikki on usein ollut paljon sovinnaisempaa.

Vuosittain päivänvalon näkee noin 240 - 250 uutta virolaista kaunokirjallista teosta ja käännöstä. Jos tarkastellaan yhtä henkilöä kohti tulevia kappalemääriä, Viro on varmasti ensimmäisellä tilalla Neuvostoliiton kansoista. Proosateosten kappalemäärä on tavallisesti 30 000, runojen taas 6 000 - 10 000.

Virossa moni toimii vapaana kirjailijana. Kirjallisuudesta voi siis elää. Kirjoja ostetaan runsaasti, ja palkkiot ovat melko suuria. Oikeastaan kirjailijoista ei ole puutetta, ja nuoretkin esiintyvät runsain määrin. Ongelmia aiheuttavat vain paperin puute ja kirjapainojen hidas työtempo.

Millainen kirjailijoiden asema on?

Olin eräässä kirjallisuustilaisuudessa, jossa Englannin kirjallisuudesta esitelmöineeltä kirjailijalta kysyttiin, millainen kirjailijan yhteiskunnallinen asema on Englannissa. Hän vastasi, ettei minkäänlainen. Kir-

jailija ei erityisemmin esiinny englantilaisten yleisessä tietoisuudessa. Virossa tilanne on toinen. Siellä kirjailijana oleminen merkitsee arvonantoa. Se, mitä hän sanoo, kirjoittaa, miten hän esiintyy, voi olla keskustelun aiheena asujaimiston eri kerroksissa, näin hän vaikuttaa tiettyssä määrin myös yleisen mielipiteen muodostumiseen. Vaikka hän ei voi välittömästi muuttaa mitään sosiaalisesti, taloudellisesti tai poliittisestikaan, niin hänen ajatuksensa ja impulssinsa kuitenkin näkymättömästi jossakin juurtuvat, alkavat levitä, elää itsenäistä elämää, ja löytävät ehkä vastakaikua niissä, jotka päättävät jokapäiväisen elämämme jostakin osa-alueesta.

Minkälaista on virolainen runous?

Viron taiderunous on tuskin 200-vuotias, kansanrunouden vanhimmat kerrokset ovat 2000-vuotiaita. Romaanikirjailija ja runoilija Jaan Kross luonnehtii virolaista runoutta näin: "Ikivanha ja yhtenäinen talonpoikauskulttuurimme ja suhteellisen kirjava, lainattu kaupunkilauskulttuurimme on valettu Itä-Euroopan historian eriasteisissa sulattimoissa. Valukappaleista, niin sanotusta virolaisesta mentaliteetista, löytyy monta mielenkiintoista vertauskohtaa skeptisen, analysoivan gallialaisen hengen kanssa. Tähän liittyy vielä paikallislouhteinen ironia ja itseironiakin.

Euroopassa ei ehkä ole toista sellaista kieltä, jossa runoilija-sana (luuletaja) alkuperäisesti merkitsisi (sillä on vielä nykyisinkin tällainen sivumerkitys) luulottelijaa, lupailijaa, valehtelijaa. Virolaiset arvostavat runoilijoitaan, mutta heistä on ollut aina kaukana se, että he odottaisivat poettojensa tekävän profeetan tehtäviä."

Millainen kuva on tänään?

Olemme luonnonvaroitamme köyhiä, mutta meillä on silti paljon korkealla sivistystasolla olevia ihmisiä. Talonpoikais-skeptinen rationalismimme säilytti vaikeimpinakin aikoina ihmisen uskon itseensä - muuta apua meillä ei ole. Vielä sotavuosia seuranneiden vuosien kirjallisuudelle ja runoudelle oli luonteenomaista tien etsintä, 60-luvun alkupuolella pääsimme jonkinlaiseen tasapainotilaan. Se merkitsi ja merkitsee edelleen myös reagointia maailman tapahtumiin. Ajan henki murtaa valtioiden välisiä

rajoja ja sosiaalisia esteitä, leviää melkein ilman myötä, puhumattakaan informaation leviämisestä, radiosta ja tv:stä. Nämä kaikki kuvastuvat myös nyky-Viron runoudessa.

Samalla on pysyviä ilmiöitä, jotka merkitsevät kiinnekohtaa runoudelle, niistä se uudistuu jatkuvasti. Yksi tällainen vakaa kohta on luonto. Runoilijoidemme ja Viron kansan kosketukset luontoon ovat erittäin kiinteät (haluaisin mainita sellaisia nimiä kuin Betti Alver, Jaan Kross, Ellen Niit, Jaan Kaplinski, Paul-Eerik Rummo, Mats Traat, Viivi Luik, Eha Lättemäe ym.), onneksi samoin on asian laita myös nuorten osalta. Virossa on paljon enemmän maalta kotoisin olevia runoilijoita kuin vähintään kolmannen polven kaupunkilaisia. Sukuperinteiden kautta kaupunkilaisetkin kiintyvät metsään ja peltoon. Luulen asian olevan Suomessakin näin. Toinen vakaa kohta, joka herättää jatkuvuuden tunnetta ihmisissä, on kansanrunous. Tähän mennessä on kerätty yhteensä jo miljoona arkkia kansanrunoutta, tästä määrästä runoja on viisi miljoonaa säettä. Nykyisin voidaan puhua uudesta kansanrunouden renessanssista virolaisessa lyriikassa.

Nykyiselle virolaiselle runoudelle on tunnusomaista sen pyrkimys tunnustella omalla tavallaan ajan henkeä, valaista elämän juuria, inhimillisen kestävyys- ja tärkeyttä, niitä monia vaaroja ja vastakohtaisuuksia, joilla nyky maailma on kuormitettu. Uusi ilmiö on naisen yksinäisyyden runous, eräiden klassisten motiivien paluu, miesrunoilijoiden eräänlainen naisellinen tunteisuus jne.

Mikä on tyypillistä proosalle?

Ensiksikin on skeptistä suhtautumista kaikenlaiseen jäykkyyteen ja kanonisuuteen, eräänlaista perinteellisyyskäsitteen laajentamista.

Dokumenttiaineiston käyttö on tunkeutumassa kaunokirjallisuuteen. Lukijaa kiinnostavat enemmän tosiasiat kuin kauniit sanat. Kaunokirjallisuudessa on havaittavissa eräänlaista deilluusion käyttöä, luopumista tekijän keksimästä juonesta ja roolihenkilöiden sovittamisesta tiettyihin yhteyksiin. Sen sijaan tekijä ryhtyy välittömään keskusteluun lukijan kanssa sisäisen monologin muodossa (Jaan Kross, Juhan Smuul), groteskien aineiden myötä (Arvo Valton) tai historiallisia tosiasioita, elämäkertoja hyväksikäyttäen (Lennart Meri, Juhan Peegel, Aadu Hint, Jaan Kross, Jüri Tuulik). Näin lukija on kuin ajatuksellisenä osatekijänä mukana tässä tapahtumassa, hän täydentää teosta tunnelatauksillaan.

Myös kaupunkiteema on hyvin esillä, ja siitä on löydetty uusia aspek-
teja. Lehtien mukaan Suomessakin ovat suurta menestystä saavuttaneet
esim. Mati Untin Sūgisball-niminen kirja tai Arvo Valtonin novellit.

Robert Escarpit, ranskalainen kirjallisuussosiologi, sanoo teoksessaan
Le litteraire et le social (1970), että nyt ilmestyvistä kaunokirjalli-
sista teoksista vain 1 % 20 vuoden kuluttua löytää lukijoita ja saa tun-
nustusta. Englantilaisen Bradburyn mukaan Englannissa vuosittain 3000:n
kappalemäärin ilmestyvästä 2 500 romaanista vain hyvin merkityksetön osa
suoranaisesti vaikuttaa kansalliseen itsetuntoon ja kirjalliseen ajatte-
luun.

Me virolaiset toivomme, että esim. Jaan Krossin teokset vielä 20 vuoden
kuluttuakin vaikuttavat Viron kansan juurien etsintään, yleisen ajattelun
ohjailuun sekä kansakunnan itsensä toteuttamiseen. Tätä samaa toivomme
myös Lennart Meren teoksilta, siitäkin huolimatta, että kumpikin kirjai-
lija etsii tulevaisuutta menneisyydestä.

Tulevaisuus tulee meitä kohti nopeammin kuin koskaan aikaisemmin, ja
yhtä suurella nopeudella menneisyys etääntyy. Meidän tehtävämme on etsiä
stabiilisuutta muuttuvasta ja vastakohtia täynnä olevasta maailmasta.

Saanen vielä esittää pienen esimerkin tästä Lennart Meren suulla. Hän
kirjoittaa tämän vuoden Parnasson kolmannessa numerossa meille kaikille
annetusta tehtävästä oman kulttuurin välittämiseksi vieraalle kansalle:

"Metsämies metsään menee, kaada pata kumolleen; kalamies kalaan menee,
pane pata tulelle", sanoo eestiläinen sananlasku, joka mainiosti sopii
tämän veneaiheisen tarinan alkuun. Sananlasku perustuu siihen ilmeiseen
todennäköisyyteen, että kalastus on varma, metsästys epävarma elinkeino.
Niin on ollut ja niin on yhä edelleen Kamtšatkan, Kaukoidän ja Siperian
suurilla ja pienemmilläkin joilla. Kutuaikana kala liikkuu parvina, vesi
kiehuu, joki nousee yli äyräittensä, mela seisoo kalaparvessa. Pyynti
kutupäivinä antoi koko vuoden sadon kuten nykyään elonkorjuu.

Nyt on kuitenkin puhe veneestä eikä kalastuksesta. On silti syytä
todeta, että kaukaisessa menneisyydessä kalastus antoi monta kymmentä tai
sataa kertaa varmemman saaliin kuin metsästys. Siksi meidän olisi syytä
arvostaa kalastajan venettä monta kymmentä tai sataa kertaa enemmän kuin
metsästäjän jouta. Auto on, tai ainakin on ollut, meidän aikamme idoli,
vene menneisyydessä vieläkin enemmän. Siinä on aineellistunut sukupolvien
jatkuvuus, sopeutumiskyky, tiedonkulku ja myyttinen maailmankuva, toisin
sanoen parahultainen jakso metsävyöhykkeemme kulttuurihistoriaa...

Kaiken kulttuurin kehityksen edellytys on kulttuurivaihto. Ja kulttuurivaihdon matemaattinen kaava on geometrinen sarja. Voisin viitata Shaw'n tunnettuun sanontaan, jonka totuutta ei ole riittävästi arvostettu: jos sinulla on omena ja minulla on omena ja me vaihdamme omenoita, meillä kummallakin on vain yksi omena. Jos minulla on ajatus ja sinulla on ajatus ja me vaihdamme ajatuksia, meillä molemmilla on kaksi ajatusta. Tieto kasvaa eksponentiaalisesti, mutta kulttuurihistorian matemaattista mallia ei kukaan ole sanoin ilmaissut. Sen seurauksena ulottuisi mm. kulttuurihistorian käyrä paljon kaukaisempaan menneisyyteen kuin minne sitä tähän mennessä on rohjettu vetää. Tämä on täydessä sopusoinnussa viime vuosikymmenien paleoantropologisten ja kädellisiä koskevien löytöjen kanssa, jotka taas puolestaan ovat siirtäneet ihmisen esihistoriaa pari kolme kertaa kauemmaksi menneisyyteen. Palataksemme veneeseen, voimme suhtautua siihen suurella kunnioituksella ja esittää sille monia tärkeitä kysymyksiä. Joihinkin se jää vastauksen velkaa, joihinkin vastaa, jos vain osaamme kysyä.

En yritäkään salata, että vene on mielestäni hyvin kaunis. Mutta mitä kauneus on? Ohittaen tämän metafyyssisen ansan sanon vain, että veneen kauneus piilee sen tarkoituksenmukaisuudessa. Vesilinnun kansa -filmin kuvauksien aikana Karjalassa kysyin Lampiselän kylän Pietari Filippovilta, miksi hän oli vuollut viikatteensa varteen kauniisti kaartuvan tapin. Mies silitti kämmenellään tappia ja hymähti: "Pitää sitä olla jotakin kaunistakin..."

Siis: "Pitää siinä olla jotain kaunistakin..."